

Забурання Л.В.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту
імені проф. Й.С. Завадського,
Національний університет біоресурсів і природокористування

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ СФЕРИ СІЛЬСЬКОГО АГРАРНОГО ТУРИЗМУ

Постановка проблеми. Особливості системи управління підприємством сільського аграрного туризму полягають у тому, що оцінка результатів діяльності об'єктивно має бути комплексною. Недостатнє методологічне підґрунтя оцінки результатів діяльності, зумовлене нестійким розвитком туристичної сфери у сучасних умовах, може негативно впливати на результативність діяльності останньої. Визначення цільових планових нормативів реалізації туристичного потенціалу є одним із найбільш важливих і відповідальних етапів стратегічного управління підприємствами сфери сільського аграрного туризму [5, с. 124]. Науково обґрунтоване нормування параметрів будь-якої економічної системи має враховувати найважливіші детермінуючі чинники, вплив яких визначає величину результативного показника. Тому вважаємо за доцільне виконати кореляційно-регресійний аналіз показників ефективності використання виробничих ресурсів підприємств сфери сільського аграрного туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні аспекти туризму, історію його розвитку як в Україні, так і за кордоном, окремі питання управління галуззю вивчали відомі вітчизняні вчені: В. К. Федорченко, В. І. Цибух, А. Т. Матвієнко, М. П. Крачило, С. І. Попович, Г. П. Науменко, С. В. Хлоп'як, І. М. Школа, В. С. Ковешніков, М. І. Долішній та ін. Вагомим внеском у розробку питань економіки організації та управління рекреаційно-туристичним комплексом є роботи науковців О. Г. Топчієва, С. К. Харічкова, О. С. Шаптали та ін. Відомі українські вчені М. К. Орлатий, П. Т. Саблук приділяли увагу сільському зеленому туризму як чиннику соціально-економічного розвитку сільських населених пунктів. Проте, питання стратегічного управління підприємствами сільського аграрного туризму залишилися поза увагою вчених та вимагають суттєвих досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування методологічного підходу до стратегічного планування ділової активності підприємств сфери сільського аграрного туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вибір багатофакторного лінійного рівняння регресії в ролі нормоутворювального інструмента пояснюється не лише доступністю економічної інтерпретації отриманих констант моделі, але і прикладною цінністю результатів дослідження для подальшого нечіткомножинного моделювання способів удосконалення механізму стратегічного управління підприємством сфери сільського аграрного туризму. У загальному вигляді багатофакторне лінійне регресійне рівняння має такий вигляд [6]:

$$T = b_0 + b_1 \times Y_1 + b_2 \times Y_2 + \dots + b_n \times Y_n, \quad (1)$$

де T - залежна результативна змінна;

Y_1, Y_2, \dots, Y_n - незалежні змінні регресійного рівняння;

b_1, b_2, \dots, b_n - коефіцієнти (параметри) багатофакторної лінійної регресії.

Залежною змінною нами апріорно обрано середню дохідність ліжко-дня (ДЛД) як універсальний індикатор рівня ділової активності підприємств сфери сільського туризму [2, с. 94-97]. На доцільність нормування цього показника вказує його економічний зміст - за рахунок доходів від основної діяльності формується маржа покриття постійних витрат, досягається точка беззбитковості, а після цього формується запас фінансової стійкості. Чим вища дохідність операційної діяльності, тим швидше підприємство долає межу збитковості й досягає необхідного рівня рентабельності капіталу [8, с. 78]. Однак надто висока ціна одиниці продукції зменшує платоспроможний попит, чим спричиняє відтік клієнтів та ускладнення процесу виходу бізнес-системи на беззбитковий рівень діяльності. Первісний набір незалежних чинників також було встановлено апріорно, враховуючи умови забезпечення зіставності параметрів роботи підприємств сфери сільського аграрного туризму [4, с. 115]. З цієї метою було використано тільки відносні показники, зокрема: частка сільськогосподарських угідь у загальній площі (ЧСУ); частка доходів від туристичної діяльності в загальному обсязі доходів (ЧДТ); частка персоналу, задіяного у сфері сільськогосподарського виробництва у загальній чисельності працюючих (ЧСП); продуктивність праці в цілому по підприємству сфери сільського аграрного туризму (ПП); продуктивність праці в сільськогосподарському виробництві (ППСГ); віддача земельних ресурсів (ВЗР); оборотність ліжко-місця (ОЛМ).

Первісний набір незалежних чинників буде уточнено апостеріорним шляхом - у результаті визначення тісноти стохастичного зв'язку між залежною та незалежними змінними. З цієї метою було розраховано коефіцієнти кореляції між дохідністю ліжко-дня (ДЛД) та вище перерахованими незалежними змінними для досліджуваної вибірки підприємств сфери сільського аграрного туризму. Коефіцієнти кореляції було розраховано як для всієї вибірки в цілому, так і по трьох типологічних групах. Для i -ї незалежної змінної (Y_i) коефіцієнт кореляції ($r_{ДЛД_i}$) із незалежною змінною ДЛД було обчислено за формулою [9, с. 56]:

$$r_{ДЛД_i} = \frac{\sum_{j=1}^m ДЛД_j \times Y_{ij} - \frac{\sum_{j=1}^m ДЛД_j \times \sum_{j=1}^m Y_{ij}}{m}}{\sqrt{\left(\sum_{j=1}^m ДЛД_j^2 - \frac{\left(\sum_{j=1}^m ДЛД_j \right)^2}{m} \right) \times \left(\sum_{j=1}^m Y_{ij}^2 - \frac{\left(\sum_{j=1}^m Y_{ij} \right)^2}{m} \right)}} \quad (2)$$

де j - порядковий номер спостереження в межах кластера;

m - кількість спостережень у кластері (відповідно до результатів типізації підприємств сфери сільського аграрного туризму для кластерів I, II та III встановлено $m_1=12$, $m_2=32$, $m_3=43$).

Результати кореляційного аналізу наведено в табл. 1.

В процесі кореляційного аналізу нами досліджуються три основних типи підприємств сільського аграрного туризму в загальній кількості вони становлять 87 об'єктів та розташовані у Карпатському економічному районі:

- 1) підприємства зі змішаною структурою доходів, для яких доходи від туризму були менш важливі або навіть неважливі;
- 2) підприємства зі змішаною структурою доходів, для яких туристична діяльність стала важливим джерелом доходів;
- 3) активні, стійкі та з динамічним розвитком підприємства сільського аграрного туризму, що отримують доходи в основному від туристичної діяльності.

Затемненням виділено ті економічні показники, для яких встановлено найвищі значення показників кореляції. При аналізі рівня тісноти стохастичного зв'язку між незалежною і залежними змінними враховано той факт, що в економічних дослідженнях при абсолютних значеннях коефіцієнта кореляції 0,7-0,9 зв'язок вважають міцним; якщо ж значення коефіцієнта кореляції знаходяться в межах 0,2-0,4, зв'язок вважають слабким [1, с. 35-36]. Таким чином, критерієм відбору незалежних змінних при апостеріорному підході доцільно обрати перевищення абсолютним значенням коефіцієнта кореляції величини 0,5, що свідчить про наявність стохастичного зв'язку між залежною і незалежною змінними.

Для підприємств сільського аграрного туризму I та III типів згідно з критерієм тісноти стохастичного зв'язку між факторними та результативною змінною вдалося обрати лише одну незалежну змінну. Тісний кореляційний зв'язок між дохідністю ліжко-дня підприємств I типу («аграрного»), й досягнутим ними оборотом ліжко-місця ($r_{ДЛД_1}=0,86$), а також між дохідністю ліжко-дня підприємств III типу («туристичного»), й часткою доходу від наданих ними туристичних послуг у загальній сумі доходів ($r_{ДЛД_3}=0,85$) дає підстави для висновку про найважливіші детермінанти ділової активності бізнес-систем досліджуваної сфери. Отже, підставою для реструктуризації бізнесової спрямованості аграрних підприємств в напрямку надання послуг сільського туризму є збільшення чисельності туристів, що визначається збільшенням оборотності ліжко-місць [7]. Натомість доцільність спеціалізації на наданні туристичних послуг виявляється лише у разі усталено високої або стабільно-зростаючої частки доходів від туристичних продуктів у загальній сумі доходів агропідприємств. Оскільки результати регресійного аналізу в подальшому передбачається використати для проектування систем штучного інтелекту, практична цінність яких знижується у разі надто великої бази знань, визнано за доцільне побудувати парні лінійні регресії для підприємств I і III типів.

Зважаючи на те, що кореляція між рештою незалежних змінних і залежною змінною незначна (не перевищує 0,5 за даними табл. 3.6), а всередині набору незалежних змінних спостерігаються випадки високої кореляції, не вважаємо за доцільне збільшувати кількість незалежних змінних у регресійних рівняннях, що може знизити якість і статистичну надійність моделей внаслідок явища мультиколінеарності.

Таблиця 1

Щільність кореляційного зв'язку між факторними змінними і рівнем реалізації туристичного потенціалу підприємств Карпатського економічного району за типами

Змінні	ЧСУ	ЧДТ	ЧСП	ППСГ	ПП	ВЗР	ОЛМ	ДЛД
I тип (аграрні)								
ЧСУ	1,00	0,08	0,09	-0,04	0,02	-0,35	-0,29	0,11
ЧДТ	-0,08	1,00	0,09	-0,33	-0,16	-0,36	0,12	0,86
ЧСП	0,09	0,09	1,00	0,03	-0,02	-0,21	0,11	0,49
ППСГ	-0,04	-0,33	0,03	1,00	0,56	0,05	0,09	-0,18
ПП	0,02	-0,16	-0,02	0,56	1,00	0,51	0,51	0,05
ВЗР	-0,35	-0,36	-0,21	0,05	0,51	1,00	0,47	-0,24
ОЛМ	-0,29	0,12	0,11	0,09	0,51	0,47	1,00	0,32
ДЛД	0,11	0,86	0,49	-0,18	0,05	-0,24	0,32	1,00
II тип (диверсифіковані)								
ЧСУ	1,00	0,09	-0,09	-0,20	-0,12	-0,03	0,11	-0,53
ЧДТ	0,09	1,00	-0,28	-0,42	0,22	0,26	-0,18	0,58
ЧСП	-0,09	-0,28	1,00	0,16	-0,66	-0,81	-0,07	-0,46
ППСГ	-0,20	-0,42	0,16	1,00	0,36	0,24	0,07	0,16
ПП	-0,12	0,22	-0,66	0,36	1,00	0,97	0,07	0,45
ВЗР	-0,03	0,26	-0,81	0,24	0,97	1,00	0,29	0,43
ОЛМ	0,11	-0,18	-0,07	0,07	0,07	0,29	1,00	0,09
ДЛД	-0,53	0,58	-0,46	0,16	0,45	0,43	0,09	1,00
III тип (туристичні)								
ЧСУ	1,00	-0,01	0,4	-0,04	0,01	0,12	-0,07	0,12
ЧДТ	-0,01	1,00	-0,19	0,09	0,10	0,20	-0,16	0,45
ЧСП	0,4	-0,19	1,00	0,03	-0,02	-0,21	0,11	0,39
ППСГ	0,04	0,09	0,03	1,00	0,23	0,04	0,04	-0,13
ПП	0,01	0,10	-0,02	0,23	1,00	0,47	-0,02	0,00
ВЗР	0,12	0,20	-0,21	0,04	0,47	1,00	0,47	-0,24
ОЛМ	-0,07	-0,16	0,11	0,04	-0,02	0,47	1,00	0,85
ДЛД	0,12	0,45	0,39	-0,13	0,00	-0,24	0,85	1,00

Для підприємств II типу слід діяти інакше: через вищу диверсифікованість бізнес-напрямків і більшу кількість чинників впливу на фінансовий результат тіснота стохастичного зв'язку між діловою активністю та ресурсними параметрами виявляється помітно слабшою. Так, коефіцієнт кореляції між факторними змінними та дохідністю ліжко-дня не перевищує 0,6, причому для оборотності ліжко-місяця та продуктивності праці сільськогосподарського персоналу (показники кореляції відповідно 0,09 і 0,16) стохастичний зв'язок із ДЛД не виявлено. Статистична незначущість фактора є свідченням лише того, що на основі початкової вибірки спостережень неможливо встановити надійні показники впливу даної факторної змінної на результуючу ознаку [3, с. 95-98]. Найчастіше реальний вплив таких змінних виявляється опосередковано - у взаємодії з одним чи кількома іншими факторами. Враховуючи рівень кореляційного зв'язку всередині набору незалежних змінних (див. табл. 1) та подальші модифікації одержаних результатів моделювання за допомогою системи нечіткого висновку типу Сугено, вважаємо за доцільне побудувати трифакторне лінійне регресійне рівняння із такими незалежними змінними: ЧСП, ЧДТ, ЧСУ (відповідні коефіцієнти кореляції $-0,46$, $0,58$ та $-0,53$). Такий набір незалежних чинників, на нашу

думку, враховує специфіку бізнес-процесів підприємств сільського аграрного туризму II типу, яким доводиться вирішувати проблему оптимального розподілу людських і земельних ресурсів між сільськогосподарським виробництвом і наданням туристичних послуг, причому критерієм ефективності такої оптимізації є частка доходів від сільського аграрного туризму у загальній сумі виручки.

Коефіцієнти регресійних моделей розраховано у програмному середовищі STATISTICA 8.0 за допомогою модуля Multiple Regression. Регресійні коефіцієнти та найважливіші статистичні параметри моделей, одержаних для основних типів підприємств агротуристичної сфери наступні:

—для підприємств I типу (аграрного): $ДЛД_1 = 10,21 + 221,4 \times ЧДТ$ ($R^2 = 0,849$, $F(1,10) = 10,643$, $p < 0,00854$, причому табличне значення F-критерію: $F_{табл}(p=5\%, 1,10) = 4,96$, стандартна помилка рівняння: $7,069$, $\beta_{ЧДТ} = 0,85$);

—для підприємств II типу (диверсифікованого): $ДЛД_2 = 73,41 - 34,38 \times ЧСУ - 0,22 \times ЧСГП + 24,94 \times ЧДТ$ ($R^2 = 0,516$, $F(3,28) = 3,392$, $p < 0,0317$, причому табличне значення F-критерію: $F_{табл}(p=5\%, 3,28) = 2,95$, стандартна помилка рівняння: $6,263$, $\beta_{ЧСУ} = -0,46$; $\beta_{ЧСГП} = -0,53$; $\beta_{ЧДТ} = 0,58$);

—для підприємств III типу (туристичного): $ДЛД_3 = 14,85 + 1,22 \times ОЛМ$ ($R^2 = 0,860$, $F(1,41) = 48,634$, $p < 0,00000$, причому табличне значення F-критерію: $F_{табл}(p=5\%, 1,41) = 4,08$, стандартна помилка рівняння: $3,174$, $\beta_{ОЛМ} = 0,86$).

Наведені статистичні характеристики свідчать про статистичну значимість одержаних лінійних моделей. Так, показник R-квадрат (R^2) - тобто коефіцієнт множинної детермінації є свідченням того, наскільки точно регресійне рівняння апроксимує фактичні спостереження. Для підприємств I типу модель пояснює варіації дохідності ліжко-дня на 84,9%, для підприємств III типу - на 86%. Навіть для II, «диверсифікованого» кластера точність апроксимації регресійного рівняння забезпечено для більше половини підприємств - 51,6% кластерної групи. Для I і III кластерів коефіцієнти множинної детермінації збіглися із коефіцієнтами парних кореляцій між незалежними змінними, включеними до моделей, та залежним показником. Це пояснюється вибором однофакторної регресії як форми апроксимації стохастичного зв'язку.

Значення критерію Фішера (F-критерій) для всіх рівнянь перевищує табличне, яке встановлено із 5%-ю ймовірністю помилки, причому перше число ступенів волі дорівнює кількості незалежних змінних (1 - для $ДЛД_1$ та $ДЛД_3$ та 3 - для $ДЛД_2$), а друге число є різницею між кількістю спостережень та кількістю незалежних змінних, зменшеною на 1 (для $ДЛД_1$: $10 = 12 - 1 - 1$; для $ДЛД_2$: $28 = 32 - 3 - 1$; для $ДЛД_3$: $41 = 43 - 1 - 1$). Перевищення F-критерієм табличних значень свідчить про доцільність прийняття гіпотези про наявність лінійного зв'язку між незалежними та залежною змінними. Згідно з одержаними результатами, помилка при використанні регресійних рівнянь для прогнозування дохідності ліжко-дня щонайбільше може виявитись у 3% випадків розрахунків для «диверсифікованого» типу. Для підприємств інших типів помилка внаслідок використання відповідних лінійних рівнянь не перевищує 1%.

В процесі проведених досліджень ми можемо визначити економічний зміст одержаних регресійних моделей, який полягає у наступному:

1) для підприємств I типу (аграрного) кожен процентний пункт частки доходів від туристичних послуг у загальному доході збільшує дохідність ліжко-дня на 2,214 грн. ($= 221,4 \text{ грн/л-дн.} \times 0,01$). При цьому на суму 10,21 грн. цей показник визначається сукупністю інших факторів, не включених до моделі, про що свідчить вільна константа рівняння;

2) для підприємств II типу (диверсифікованого) на ефективність використання туристичного потенціалу позитивно впливає тільки підвищення частки доходів від турпослуг, кожний процентний пункт якого підвищує дохідність ліжко-дня на 25 коп. ($= 24,94 \text{ грн/л-дн.} \times 0,01$). Натомість пріоритети у розподілі ресурсів на користь сільськогосподарського виробництва негативно впливають на ДЛД: кожний процентний пункт підвищення частки сільськогосподарських угідь у загальній площі знижує ДЛД на 34,38 коп. ($= 34,38 \text{ грн/л-дн.} \times 0,01$), а кожний процентний пункт зміни структури персоналу на користь виробництва аграрної продукції скорочує ДЛД, хоча із значно меншою інтенсивністю, - на 0,22 коп. ($= 0,22 \text{ грн/л-дн.} \times 0,01$).

3) для підприємств III типу (туристичного) додатковий оборот ліжко-місць підвищує дохідність ліжко-дня на 1,22 грн. (про це свідчить коефіцієнт при незалежній змінній ОЛМ). При цьому на суму 14,85 грн. цей показник визначається сукупністю інших факторів, не включених до моделі.

Висновки з проведеного дослідження. Запропонований методологічний підхід до стратегічного планування ділової активності підприємств сфери сільського аграрного туризму, який ґрунтується на результатах кластерного та регресійного аналізу економічних характеристик функціонуючих підприємств сфери сільського аграрного туризму, дозволив обґрунтувати цільовий поріг дохідності туристичних послуг відповідно до трьох основних типів підприємств, які надають послуги сільського аграрного туризму.

Бібліографічний список

1. Єлейко В. І. Економетричний аналіз діяльності підприємств : [навч. посібн.] / Єлейко В. І., Бондар Р. Д., Демчишин М. Я. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 368 с.
2. Квартальнов В. А. Стратегический менеджмент в туризме: современный опыт управления : [учебник] / В. А. Квартальнов. - М. : Финансы и статистика, 1999. - 490 с.
3. Котелевская Н. В. Экономическая диагностика предприятия: просто о сложном / Н. В. Котелевская // Энциклопедия бухгалтера и экономиста. – Харьков : Консульт, 2007. – Том 10 (160). – 160 с.
4. Момот А. И. Соотношение понятий «результативность» и «эффективность» при осуществлении производственной деятельности / А. И. Момот, Е. А. Бакало // Проблеми розвитку та управління систем управління якістю в регіоні : 6-а регіональна наук.-практ. і студ. конф., (Донецьк, 24–26 травня 2009 р.). – Донецьк: Донецк. націон. технічн. ун-т, 2009. – С. 114-116.
5. Новиков В. С. Менеджмент в туризме : [учеб. пособие] / В. С. Новиков. – М. : Книгодел МАТГР, 2006. – 166 с.
6. Тищенко А. Н. Экономическая результативность деятельности предприятий : [монографія] / Тищенко А. Н., Кизим А. Н., Догадайло Я. В. – Х. : ИНЖЭК, 2005. – 114 с.
7. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : [монографія] / Т. І. Ткаченко. - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. - 537 с.
8. Экономика и организация туризма. Международный туризм / [Драчева Е. Л., Забаев Ю. В., Исмаев Д. К. и др.] ; под ред. И. А. Рябовой, Ю. В. Забаева, Е. Л. Драчевой. – М. : КНОРУС, 2005. – 576 с.
9. Экономика фирмы : [учебник] / [под ред. Н. П. Иващенко]. – М. : ИНФРА-М., 2006. – 528 с.

Анотація

В статті запропоновано методологічний підхід до стратегічного планування ділової активності підприємств сфери сільського аграрного туризму, який ґрунтується на результатах кластерного та регресійного аналізу економічних характеристик функціонуючих підприємств сфери сільського аграрного туризму.

Ключові слова: *сільський аграрний туризм, ділова активність, стратегія, кластерний аналіз, туристичний потенціал.*

Аннотация

В статье предложен методологический подход к стратегическому планированию деловой активности предприятий сферы сельского аграрного туризма, основанный на результатах кластерного и регрессионного анализа экономических характеристик функционирующих предприятий сферы сельского аграрного туризма.

Ключевые слова: *сельский аграрный туризм, деловая активность, стратегия, кластерный анализ, туристический потенциал.*

Annotation

The article deals with a methodological approach to strategic planning of business enterprises of the rural agrarian tourism, based on the results of the cluster analysis and regression analysis of economic characteristics of rural enterprises in the functioning of agricultural tourism.

Key words: *rural agrarian tourism, business activities, strategy, cluster analysis, tourism potential.*